

SZEMLE

Dr. Irk Ferenc

C. EGYETEMI TANÁR, AZ ORSZÁGOS
KRIMINOLÓGIAI ÉS KRIMINALISZTIKAI
INTÉZET IGAZGATÓJA

*Büntetőjog és bűnmegelőzés**

Régióknak társadalma tele van félelemmel és szorongással. Fél és szorong az emberek jelentős része attól, hogy lesz-e még holnap munkája, megélhetéséhez pénze, íható vize, nem ütik-e le az első utcáskardon, nem rabolják-e ki másnap, nem ő lesz-e a következő géppisztolyosorozat vagy kézigrántós merénylet véletlen áldozata.¹

A társadalom láthatóan egyre fáradtábban viseli el a rendszerváltás gyötrelmeit. Ezek közül talán a legnehezebben az dolgozható fel, hogy amíg – egyik oldalon – ugrásszerűen megnőtt a bűncselekmények száma, addig – másik oldalon – ezzel a jelenséggel egy korábbinál látszólag tehetetlenebb büntető- és igazságosztó szervezet áll szemben. A kettő együtt valóságos sokkot idézett elő a lakosságban, különösen abban a részében, amelyik ugyan elvileg utálta a szocializmusnak nevezett társadalmi formációt, a gyakorlatban azonban nagyon jól elviselte a rendőrállam védeményét, s számos „áldás” közül az alacsony bűnözési szintet, a nyugati demokráciák által is irigyelt szilárd közbiztonságot.

Az emberek természetesen ma is szeretnék a hetvenes évek biztonságában élni, ám a kilencvenes évek szabadságjogait sem áldoznák fel szívesen. Még akkor sem, ha vannak, akik úgy vélik: egy elszegényedő társadalom nem sokat kezdhet olyan jogokkal, mint a szabad utazás, a korlátlan forintárváltáshatóság, a véleménynyilvánítási és a sajtószabadság, amelyek ma már valamennyiünknek természetesnek tűnnek.

A lakosság azt érzi, hogy az állam ma kevésbé teljesíti vele szemben bizonyos kötelességeit, mint egy vagy két évtizede. Hiszen lépten-nyomon azt hallja, hogy veszélyben az élete, vagyona. Meg azt is észleli, hogy ember és ember biztonsága között egyre nagyobb a szakadék. Hiszen korábban az állam mindenkiről gondoskodott, ma pedig a társadalom tagjai két nagy csoportra oszthatók: a gazdagokra, akiknek telik biztonságuk megvásárlására, és a szegényekre, akiket a hatalom nem véd meg, és akik emiatt egyre inkább kiszolgáltatottak a bűnözőkkel szemben.

A lakosságot ugyanakkor nincs, aki megóvja a hiányos, félrevezető, féligazságokat tartalmazó mindenféle információval szemben. Az átlagember nem kutató, aki például azt vizslatja: vajon mit is fed a manapság oly közkeletű „feketegazdaság” fogalma, vajon kik és milyen számtások alapján határozták meg épp 30%-ban e formáció súlyát a nemzeti össztermék megtermelésében, vajon milyen kényszerítő tényezők sodornak embereket, esetleg egész társadalmi rétegeket e gazdaság karjai közé, s e gazdaság valóban annyira fekete-e, mint azt (a korábbi és a jelenlegi) kormány-

körökben hirdetik, s ha esetleg mégsem, akkor kinek és miért érdeke az, hogy az esetleg csak szürke szín feketére legyen festve?

Vannak jócskán elhallgatott tények is. Ez annál rosszabb, minél kevésbé tudatos a némaság maga. Ma még – keleten és nyugaton egyaránt – kevesen beszélnek arról, hogy a tőke, és általa a gazdaság világszerte rátelepszik az államszervezetre, s egyre kevésbé az állam igazgatja a gazdaságot, hanem sokkal inkább fordítva: a gazdasági főszereplők erőfölényükkel élve (vagy leginkább visszaélve) mozgatják a parlamentképes és szalonképtelen pártokat csakúgy, mint az állami bürokráciát kormányostól, parlamentestől.

A polgár ebből keveset vesz észre, s már csak ezért is – no meg sok évtizedes megszokásból is – a segítséget továbbra is a hatalomgyakorlótól várja. Ugyanez a polgár közben azt sem veszi észre, hogy a tőke (az idősebbek nem is oly rég mintha valami fináncoligarchiáról tanultak volna) előbb összefonódik az állammal, majd hamarosan maga alá gyűri azt. (Erről a szakmában minden bizonnyal Fritz Sack szót elöszőr², bár a felfedezés „öröme” (az idősebbek közgazdászoknak és nem neki jutott.) Az országlakók egyelőre nem túl nagy számban, de e kisebbség annál szívesebben hallgat azokra a szírihangokra, amelyek azt állítják: ha őket választják, radikálisan csökkenni fog a bűnözés. Az ár iránt kevesen kérdezősködnének, mert azt ma már legtöbben feltételezni sem tudják, hogy ez egyetlen módon, mégpedig kemény diktatúra bevezetésével lehetséges csupán. A lakosság szigorúbb büntetéseket követel, mert úgy gondolja, hogy ezzel a potenciális bűnelkövetők jelentős részét el lehet riasztani a tervbe vett cselekmény megvalósításától. A választói voksokat megszerezni vágyó pártpolitikuskok meg szinte egyhangúlag állnak be a nagyobb keménységre vágyó polgárok alkotta kórusba. Választói voksaiért feladják korábbi, szakmailag megalapozott nézeteiket.

Sem a polgár, sem képviselője és érdekérvényesítője nem látja (vagy nem akarja látni), nem azért sok a bűn, mert enyhe a büntetés, hanem azért, mert a bünt nagy számban egyáltalán semmiféle büntetés nem követi. Attól, hogy szigorúbb lesz a büntetési gyakorlat, nem lesz több rendőr az utcán, nem lesz gyorsabb és biztosabb a bünfeliderítés és nem lesz több bíró a pulpiusokon. Azaz továbbra sem érvényesül az egyike legfontosabb kriminálpolitikai elv: a bünt mindig kövesse a megtorlást, méghozzá a tetthez képest időben minél hamarabb.

Eközben olyan területeken sérül az állami főhatalom több évszázadon át kialakult szilárd rendszere, amelyek reparálására a büntetőjog teljességgel alkalmatlan. Ezáltal viszont a demokratikus jogállam egyfajta csapdahalvzetebe került. Rendületlenül gyártja a törvényeket³ az újabb és újabb helyzetekre, miközben nincs az a jogalkalmazó, aki – ismétlem: az alkotmányos jogállamiság keretei között – ezeket a törvényeket képes volna a büntető anyagi és eljárás jog elveinek jelentős sérelme nélkül érvényre juttatni. Sorozatban gyártja az olyan paragrafusokat, amelyek mögött vagy éveken át nincs konkrét ügy, vagy ha van, az a pusztá véletlen műve. Természetesen a jogalkotó helyesen észleli a jogtárgy sérelmét. Csak a jogalkalmazó a jogsérelme

Az ezt az oldalt követő összes tartalmat Irk Ferenc töltötte fel 2021. október 25-én. A felhasználó a letöltött fájlt továbbfejlesztését kérte.

bizonyításával nem képes megbirkózni. A polgár ebből azt a következtetést vonja le, hogy a hatalom magára hagyta – már ha egyáltalán odafigyel ezekre az ügyekre.

Ez a felemás helyzet – mármint hogy van jogsérelem, megtorlásra jogi előírás is akad, csak éppenséggel büntést nem sikerül kellő gyakorisággal felmutatni – azért is veszélyes, mert jelentősen csorbul egy újabb jogi alapelv, mégpedig az a tabu-szerep, ami a neoklasszikus büntetőjog egyik vezéreszméjének tekinthető. Az állampolgár mind etikailag, mind racionális megfontolásból kiindulva képtelen ily módon elhatárolódni a hatalom által meg nem tört cselekménytől, hiszen nap mint nap azt tapasztalja, hogy az állam noha elvben tilt bizonyos tetteket, a gyakorlatban azonban ugyanazeket nem üldözi.

Tény, hogy az állam ma még nem jött rá: a társadalom számára veszélyes cselekmények egy része a hagyományos eszközökkel többé nem üldözhető.⁴ Az informatika mai világában, ahol olyan eszközök vesznek körbe bennünket, mint pl. az internet vagy a csak nagyon drágán dekadáló rádiótelefon, ahol az információ sebessége a néhány évvel ezelőttnél a sokszázszorosára nőtt és minden behálóz, ahol a pénzügyi (legális vagy illegális) tranzakcióhoz nincs szükség pénzre a maga fizikális értelmében, csak két, egymással összekötött számítógépre, ott a büntetőjog hagyományos eszköztárával a siralmasnál is gyéresebb eredmények érhetők el. Az államparátus iszonyatosan sok energiát fektet bele az új technikával összefüggő bűncselekmények felderítésébe, megelőzésébe, tehát rendkívül drágán és már csak emiatt is alacsony hatásokkal dolgozik. És akkor még nem is esett szó az emberi tényezőről: arról, hogy magasan kvalifikált szakemberek tömegét éri sorozatos kudarcélmény azért, mert olyan munkákkal bízzák meg őket, amiket nem lehet jól elvégezni.

Mi hát a teendő? A huszadik század végén dobjuk ki a büntetőjogot, mint egy ócska kacatot? (Hogy azt ne kérdezzem: küldjük talán a történelem szemétdombjára?) Nem hinném, hogy e kérdésre bölcs dolog volna igennel felelni, s nem is elsősorban azért, mert aki ma ezt nem tenni, azt jobbik esetben kartársai zárt intézetbe utalnák, rosszabbik esetben még talán meg is köveznék. Az igazí indok az, hogy a büntetőjog továbbra is tökéletesen alkalmas arra, amire sok ezer éve használják: a mindennapi ember mindennapi társadalomellenes cselekményének megelőzésére, s ha már ez nem sikerül, a jogsértés megtorlására. E körben működik a neoklasszikus büntetőjogi iskola által hangsúlyozott tabu-szerep, úgyszintén a bűnhődés államilag csatornázott formában való kikényszerítése. S vajon mennyivel eredményesebb lenne a területeken a bűnmegelőzés, ha az állam felhagyna pótcselekvéseinek egy részével, s a bűnmegelőzés és a bűnüldözés rendelkezésére álló erőforrásokat, szelmalom-harc helyett, az elérhető, bizonyítható jogsértések megtorlására összpontosítaná. Azokra a területekre koncentrálna, amelyek az állampolgárokat ösztönösen irritálják, amiktől elsősorban félnek, s nem azokra, amik elítélésére politikusok

manipulálják őket. Sajnos, a rendszerváltás kezdete után nem egészen egy évtizeddel sikerült elérni, hogy a büntetőjog, legalábbis részben – mint régebben – ismét a napi politika kiszolgálójává degradálódott. Jelenünk magyar büntetőjoga egyre távolodik a kriminológusoknak a bűnözés okairól és a büntetés szerepéről szerzett ismereteitől és nézeteitől.

És akkor mi lesz a feketegazdasággal, s az államat megannyi oldalról fojtogató – szervezett és szervezeten – gazdasági bűnözéssel; s más hasonló huszadik századvegi jelenséggel? Meggyőződésem, hogy e területek többségén a büntetőjoggal semmiféle eredményt nem lehet elérni. Egyedül az érdekeltségi rendszer – esetleg jogon belül, ám mindenképpen büntetőjogon kívüli – befolyásolásával lehet az érintettek – jó esetben – az állam által képviselt többség szempontjainak elfogadására rábírni. Mindaddig, amíg erre a hatalom rá nem jön, addig nem lesz képes érdekeinket eredményesen képviselni. Addig szegény és gazdag az egyik oldalon fog állni – az állammal szemköztin. Így lesz ez annak ellenére, hogy a gazdag a szegény kontójára nyereszkezik, azonban ez utóbbit ez továbbra is el fogja tűrni annak reményében, hogy még mindig hasznosabb a két ellenfélkű félnek az állammal szemben összefogni, mint a szegénynek az állam oldalára állni.

JEGYZETEK

- * A Vargha László professzor halála alkalmából, tiszteletére Péccset 1997. június 18-án tartott emlékülésre készült referátum szerkesztett szövege.
- 1 A bűnözéstől való félelemről és szorongásról, a kettő közötti különbségétetről nálam sokkal illetékesebb is szólhatna. Korinek László ezt nemrég megtette a Magyar Kriminológiai Társaság 1997. áprilisi ülésén.
- 2 Sack, F.: Közéledések és konfliktusok az elméleti és metodológiai nézőpontban. In: Gönczöl K. (szerk.): A társadalmi-politikai változások és a bűnözés. A 21. század kihívása. Magyar Kriminológiai Társaság 1993. 41-58. pp.; továbbá Társadalmi átalakulás és kriminalitás – a társadalmi átalakulás mint kriminalitás. Magyar-Német Kriminológiai Szimpózium (1993.) előadásai. Kézirat, Budapest 1997.
- 3 Ennek veszélyeire hívja fel a figyelmet legutóbb Nagy Ferenc. Ld. Nagy F.: Új fejlődési irányok avagy a tradicionális jogállami büntetőjog erőzója. Magyar Jog 1997/6. 333-337. pp., különösen 334-335. pp. Az egyoldalú büntetés-szigorítás ellen pedig Bárd Károly több sajtóinterjúban foglalt állást.
- 4 Ezt a kérdéskört részletesebben kifejtve ld. Irk F.: Társadalom – gazdaság – állam – büntetőjog. In: Irk F. (szerk.): A bűnözés jövője. Emlékkönyv Pusztai László tiszteletére halála első évfordulóján. OKKRI 1997. 90-106. pp.; különösen 105-106. pp.